

NÄR KRIGET KOM TILL HANDE

Ett minneskåseri av Rune Karlsson, ur Glimtar 2013.

Alla i min ålder (jag är född 1927) har säkerligen många minnesbilder från åren omedelbart före och under det andra världskriget. Vilka minns inte ransoneringskortet, mörkläggningsgardinerna, hamstringsförsöken (jag har fortfarande 25 kg bitsocker kvar i Sockerbolagets klassiska låda), de extremt kalla och snörika vintrarna, kontrollbesöken av myndighetspersoner i ladugårdar, stall och garage, de sovjetiska bomberna över

Helsingfors den 30 november 1939 (det var en gråtrist eftermiddag vid en tidningskiosk på Götgatan som jag fick reda på det fruktansvärda angreppet på Finland), Nazi-Tysklands angrepp på Norge den 9 april 1940, Japans förödande

flygattack mot den amerikanska flottan i Pearl Harbor den 7 december 1941 och fredsdagen den 7 maj 1945.

Jag tror, att många fortfarande minns t.o.m. själva timmen, vad man just för tillfället sysslade med, var man befann sig och hur vädret var och på vilket sätt man fick reda på vad som hade hänt. Jag kan fortfarande se och höra sirenerna när ambulanserna passerade Handen i samband med Horsfjärdstragedin.

Ja, hur gestaltade sig livet för myndigheterna och för invånarna i övrigt i det lilla samhället Handen?

För att besvara den frågan krävs naturligtvis flera års vetenskapligt arbete, vilket borde vara en lockande uppgift för forskare. Mitt bidrag nedan är dock begränsat till att återge några personliga minnen om händelser, vilka har anknytning till min uppväxt i Handen under krigstiden.

Mitt första och fortfarande mycket levande minne om vad som hände i Europa en kort tid före det andra världskrigets utbrott har jag min lärare i Handens folkskola, den nu smått legendariska Regina Engström, att tacka för.

Jag har tidigare i Glimtar nr 4 2008 berättat om hur hon i samband med den s.k. Münchenkrisen hösten 1938 lät oss i klassen rita av dåvarande Tjeckoslovakien på vita kartongpapper och sedan klippa bort de delar av Tjeckoslovakien, vilka enligt den s.k. München-överenskommelsen skulle införlivas med Hitlers Tyskland ("peace in our time" enligt den brittiske premiärministern Neville Chamberlain).

Man kan imponeras av Regina Engströms moderna och effektiva pedagogik, men framför allt av hennes politiska engagemang, som hon försökte förmedla till oss tioåringar.

Regina Engströms historiektion om Tjeckoslovariens tragiska öde fick märkligt nog en fortsättning. För ett par år sedan, då jag deltog i en kurs i engelska för seniorer, så råkade jag hamna

bredvid en medstuderaende, som visade sig vara tjeckiska och som hade lämnat Tjeckoslovakien under den sovjetiska ockupationen. Jag ville givetvis få veta mer om hennes hemland.

Under samtalet kom jag att tänka på Regina Engströms historielektion och nämnde också den artikel som hade publicerats i Glimtar. Jag visade henne artikeln en vecka senare. Hon blev ytterst förvånad och mycket glad. Hon kunde inte riktigt förstå att vi så i Sverige och i en skolklass dessutom kunde intressera oss för vad som höll på att hända i hennes hemland. Hon ville absolut låna artikeln och visa den för sin man och deras tjeckiska vänner i Stockholm. Regina Engströms historielektion år 1938 hade levt vidare, åtminstone i sjuttio år.

Ja, vad visste vi barn i Handen om de aggressiva politiska strömningarna i Europa och världen i övrigt, vilka varslade om ett kommande stormaktskrig?

Några av oss tycks dock ha smittats av den nazistiska våldsideologin, vilket följande skrämmande episod från 1939 vittnar om.

Jag hade sällskap med tre jämnåriga kamrater från skolan, då helt plötsligt två av dem gav sig på den tredje av dem, som slogs ned till marken. Själv stod jag alldeles handfallen och kände mig feg och svekfull som inte ingrep. Jag minns fortfarande det röda blodet som strömmade över den misshandlades ansikte.

Och vilken var anledningen till övergreppet?

Jo, den angräpnings var "judeknabel". Det var första gången jag hörde det försvenskade antisemitiska tillmålet. Han var dock inte jude utan råkade bara ha mörkt hår.

Under många år så hade den här ruskiga upplevelsen gnagt på mitt samvete, men så råkade jag se ett TV-program, kanske för 12-15 år sedan, i vilket en person intervjuades, med namn och utseende som jag trodde mig känna igen. Jag hade tidigare sett hans namn i dagspressen, där han fått artiklar om sin uppväxt i Norrby, strax norr om Handen, publicerade. Jag tog nu telefonkontakt med honom och kunde berätta om övergreppet.

Men han mindes dock inte denna händelse. Däremot återgav han dystra minnen av nazisttrakasserier av en namngiven jämnårig person, bosatt i Handen. Han kunde också berätta, att han aldrig senare i sitt liv hade blivit utsatt för rasistiska invektiv.

Intressant med denna historia är att det faktiskt fanns barn i tioårsåldern i Handen, som sökte likna nazistpöbeln i Tyskland. Vilka vuxna kan ha förfört dem?

En av de "troende" vuxna brukade jag möta på min skolväg. Han brukade med fullt allvar hälsa på mig med ett "Heil Hitler" och med den stolliga handuppräckningen. Vad jag nu har berättat om kräver en kommentar. Jag har inte den minsta anledning att tro, att människor i Handen skulle vara nazistinfluerade. Mitt intryck var att det existerade en stark politisk medvetenhet och att den var klart västmaktsorienterad.

Mussolini var den stora skurken bland människor som diskuterade politik på grund av de italienska flygplanens beskjutning av de fordon som ingick i den s.k. Abessinien-ambulansen. Men givetvis kom Hitler att alltmer uppfattas som en demon. Den stora firsidiga informationstidningen Nyheter från

Storbritannien delades ut gratis i brevlådorna. Morgonbris och Frihet såldes vid dörren. Att det existerade ett övervakningssystem var man väl inte medveten om.

Överlärare Sixten Linderholm var den statliga Folkberedskapens ordsambud i Österhaninge kommun och hans uppgift var att inrapportera och ge förtroliga informationer om politiska stämningar och opinion bland människorna. Som svensk skulle man vara "neutral" och hålla tyst med sin eventuella inställning till främmande makt. Parollen "En svensk tiger" innebar alltså att varje svensk skulle hålla tyst inför terrorn och våldet, inte låtsas om att Sverige var granne med ondskan. Men Sixten Linderholm hade sannolikt inte särskilt mycket att rapportera, i alla fall inte enligt arkiven.

Ett tredje minne, nu från de sista krigsåren. I Lissma hade upprättats ett interneringsläger för ryska soldater. Några av dem hade kommit till Sverige som desertörer, andra hade anlänt med de "vita bussarna" från Tyskland. Emellertid tycks dessa Lissmaryssar ha haft en viss frihet, eftersom de fick besöka biografen i Handens Folkets hus.

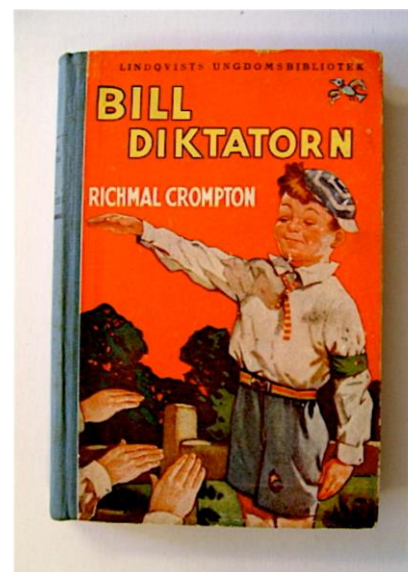
Jag minns en söndagseftermiddag, då dessa soldater underhölls med sovjetiska journalfilmer. Jag hade lyckats smita in i filmlokalen, dessvärre borde jag kanske säga, eftersom flera av filmerna vittnade om de tyska s.k. insatsgruppernas fruktansvärda brutalitet gentemot den ryska civilbefolkningen, som mördades i tusental, kanske i hundratusental genom att hängas bl.a. i telefonledning.

En av journalfilmerna gjorde däremot, åtminstone på mig, ett rent löjligt intryck. En sovjetisk barnkör, ett hundratal barn i vita blusar och skjortor och med röda halsdukar framförde en operatext, som utgjordes av ett enda ord, nämligen Stalin.

Många filmer har visats i Handens Folkets hus, men den här visningen av sovjetisk dokumentärfilm torde vara den mest hemska. Men märkligt nog fick de ryska internerna också se andra filmer och det på gängse biograftid.

En söndagskväll såg de en amerikansk (möjligen en engelsk) långfilm och efteråt fick jag tillfälle att tala med en av de ryska soldaterna över en Loranga på Sportcaféet, den stora träffpunkten i Handen. Vi talade bägge en stapplande tyska, men vad samtalet rörde sig om minns jag dessvärre inte.

Det här är några av mina minnen från krigsåren. Jag och Haningegillet tror att det är fler som har minnen värda att spara och delge varandra! Hör av er till redaktörerna!

Denna pojkbok, Bill diktatorn, skriven av den engelska kvinnliga författaren Richmal Crompton, köpte jag år 1939 då den utkom i Sverige. En av historierna i den här boken handlar om hur bokens "hjälte" (och min) den 11-årige Bill (han var då jämnårig med mig) och hans tre "laglösa" vänner försöker efterlikna de engelska svartskjortorna, vilka de har sett stå skrikande på Hitlervis på ett litet torg där de bor. Richmal Crompton driver alltså hejdlöst med dessa nazister, vilket ju också framgår av den suveräna (!) framsidesillustrationen. Bill med den ökända Hitlerhälsningen leder också tankarna till Charlie Chaplins drift med Hitler i filmen Diktatorn, en film som först efter tre års tid (1944) fick visas i Sverige, eftersom den tidigare hade ansetts vara politiskt farlig. De svenska myndigheterna hade dessbättre missat Richmal Cromptons bok.